

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI SUPRANASYONEL BİR AKTÖR OLABİLİR Mİ?: TÜRK BİRLİĞİ YAKLAŞIMLARI ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

CAN THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES BE A SUPRANATIONAL ACTOR?: AN ASSESSMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF TURKIC UNION APPROACHES

Murat JANE*

Öz

İkinci Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlanması sadece Güney Kafkasya'da değil Türkistan coğrafyasında da etkiler doğurmuş, İkinci Karabağ Savaşı'ndan yaklaşık bir yıl sonra Türk devletleri arasındaki iş birliği 12 Kasım 2021'de Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)'nin kurulmasıyla önemli bir safhaya geçmiştir. Savaş sonrası Zengezur Koridoru'yla Türkiye ve Türkistan coğrafyası arasındaki bağ kesintisiz hale gelme ihtimali Turan ve Türk birliği gibi kavramların yeniden gündeme gelmesini beraberinde getirmiştir. Türk devletleri arasındaki iş birliğinin derinleşmesiyle Rusya Federasyonu (RF), Çin ve İran başta olmak üzere uluslararası sistemin önemli aktörlerinin gözü Türkistan coğrafyasına çevrilmiştir. Türk Dünyası 2040 Vizyonu ile hedeflerinin çerçevesini çizen TDT'nin gelecekte alacağı şekil merak konusudur. Her bölgesel örgüt gibi TDT de kendine özgü supranasyonel yapısıyla uluslararası sistemde farklı yeri olan Avrupa Birliği (AB) ile karşılaştırılabilir. Bu çerçevede çalışmamızda TDT'nin supranasyonel bir uluslararası örgüte evrilip evrilemeyeceği tartışılacaktır. Bu amaca paralel olarak öncelikle supranayonizm kavramının içeriğine değinilecek, sonrasında Türk birliğine dair çeşitli bakış açıları açıklanacak ve son olarak TDT'deki bütünleşmenin supranasyoneliterateye ne kadar yakın olduğu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: TDT, AB, supranasyonel, Turan, Türk Birliği

Abstract

The victory of Azerbaijan in the Second Karabakh War had repercussions not only in the South Caucasus but also in the Turkistan geography. One year after the war, cooperation between Turkic states entered a significant phase with the establishment of the Organization of Turkic States (OTS) on 12 November 2021. The war's aftermath has seen the resurgence of concepts such as Turan and the Turkic union, with the Zangezur Corridor serving as a potential uninterrupted connection between Türkiye and Turkestan geography. This has led to heightened attention from major international actors, particularly the RF, China and Iran, to the Turkestan geography. The future configuration of the OTS, delineated in the Turkic World Vision 2040, has emerged as a subject of interest. Analogous to the European Union (EU), the OTS can be

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/Türkiye, muratjane@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2409-131X

regarded as a regional organisation with a distinct position in the global order, characterised by its unique supranational structure. In this context, the present study aims to explore the potential of the OTS to evolve into a supranational international organisation. In order to achieve this objective, the study will firstly discuss the concept of supranationalism, followed by an examination of diverse perspectives on Turkish unity. Ultimately, the study will assess the extent to which OTS integration approximates supranationality.

Keywords: OTS, EU, supranational, Turan, Turkish Union

Giriş

1648 Wesphalia Barış Antlaşmaları çoğu uluslararası ilişkiler uzmanı tarafından modern uluslararası ilişkilerin başlangıcı ve egemen politik birim olarak modern devlet uluslararası ilişkilerinin ana ve vazgeçilmez aktörü olarak kabul edilmektedir. 19. yy. dan itibaren devletler bölgesel alt sistemdeki ve uluslararası sistemdeki ortak sorunlarını çözmek amacıyla iş birliği mekanizmaları oluşturmaya başlamış ve bu mekanizmalar uluslararası örgütlerin modern anlamdaki ilk örnekleri olmuştur. Fakat uluslararası örgütlerin devletlerden ayrı uluslararası hukuk kişisi olma süreçleri 20. yy. da başlamış, Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) ve Birleşmiş Milletler (BM) barışın tesisi ve sürdürülebilirliği temelinde ilk uluslararası örgütler olarak kurulmuştur. Başka bir ifadeyle uluslararası örgütler 20. yy. da uluslararası ilişkilerin aktörü olarak kabul edilmeye başlamıştır. Avrupa entegrasyon süreci uluslararası örgütlenmeyi ulusüstü aşamaya taşıyarak kendine özgü bir entegrasyon modeli oluşturmuştur. Avrupalık temelinde oluşan Avrupa entegrasyon süreci kendine özgü yapısıyla farklı bölgesel alt sistemlerdeki girişimlerle karşılaştırılmış, Avrupa entegrasyon modelinin diğer bölgelere uygulanıp uygulanamayacağı hususu uluslararası ilişkiler literatüründe tartışılmıştır.¹

TDT de Türk kimliği temelinde oluşturulmuş; kültürel, ekonomik, güvenlik ve tarihsel boyutları olan uluslararası örgüttür. Çalışmamızda fikri temelleri 19. yy. a kadar giden TDT'nin Avrupa entegrasyon modeline uygun supranasyonel bir siyasal birime dönüşüp dönüşmeyeceği tartışılacaktır. Bu çerçevede öncelikle supranasyonalite kavramının içeriği ve tarihsel bağlamı tartışılacak, sonrasında Türk birliğine dair fikir ve yaklaşımlar Turan ve Pantürkizm kavramları çerçevesinde ele alınacak ve son olarak TDT'nin entegrasyon modelinin supranasyonaliteye uyumlu olup olmadığı irdelenecektir. Çalışmamızın ana argümanı TDT'nin Türk birliğini sağlamaya yönelik kültürel, ekonomik ve siyasi potansiyelinin olduğu ancak TDT'nin entegrasyon modelinin supranasyonal bir şekilde bürünmesinin kısa ve orta vadede mümkün gözükmediğidir.

1 Bu konuda bk. Olafemi Babarinde, "The EU as a Model for the African Union: the Limits of Imitation", *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, VII/2, (2007), s. 3-12; Lilla Nora Kiss, Aida Bektasheva ve Balazs Szabo, "Eurasian Economic Union: in the European Union's footsteps or on new paths?", *Przeegląd Europejski*, MMXXI/3, (2021), s. 35-63; Gustavo Vega-Canovas, "NAFTA and the EU: Toward Convergence", *Regional Integration and Democracy: Expanding on the European Experience*, ed. Jeffrey J. Anderson, Rowman & Littlefield Publisher Inc., Maryland 1999, s. 225-260.

Uluslararası Örgütlenme ve Supranasyonalite

Uluslararası ilişkilerin temel aktörünün devlet olduğu çoğu teorisyen ve uluslararası ilişkiler uzmanı tarafından kabul görmektedir. 1648 yılında modern devletin temellerinin atıldığı Westphalia Barış Antlaşmaları bu görüşün altını dolduran diplomatik gelişmedir.² Devletin uluslararası sistemdeki vazgeçilmez konumu genel itibarıyla değişmezken uluslararası sistemdeki aktör çeşidinin arttığı görülmektedir. Devletlerin dışında ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin kabul ettiği diğer aktör de uluslararası örgütlerdir. Siyasal birimler (şehir devletleri, kabileler, prenslikler, krallıklar, ... vb.) arası örgütlenmenin kökleri antik çağlara kadar gitse de modern anlamda uluslararası örgütlerin temelleri 19. yy. a kadar uzanmaktadır. Uluslararası örgütlerin küresel anlamda dikkate değer aktör olma süreci 1. Dünya Savaşı sonrası kurulan Milletler Cemiyeti (MC) ile başlamıştır.³ MC'nin iki savaş arası dönemdeki krizleri tam anlamıyla çözmemesi ve Birinci Dünya Savaşı sonrası krizlerin çözülmemesi İkinci Dünya Savaşı'nın temellerini atmış ve ilk küresel uluslararası örgütlenme deneyimi bu anlamda başarısız olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan BM ikinci küresel uluslararası örgütlenme deneyimini yaşatmış, BM sistemi hukuken varlığını sürdürse de birtakım eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır.⁴ Anlaşılabileceği üzere 20. yy. uluslararası örgütlerin uluslararası sistemde kabul görmeye, dikkate alınmaya başladığı dönemdir. Uluslararası örgütler kısaca “bağımsız ve egemen devletlerin veya hükümetler dışı kuruluşların küresel ya da bölgesel ölçekte, genel ya da özel amaçlara ulaşma doğrultusunda iş birliğini sağlamak için kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçler” olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle uluslararası örgütler askeri, ekonomik, siyasi ya da kültürel nedenlerle rejim ya da düzen oluşturmak amacıyla devletler tarafından kurulur.⁵ Bu çerçevede uluslararası örgütlerin hukuki kişilikleri ayrı olsa da kuruluş itibarıyla devletlerin iradelerine bağlıdır. Devlettten farklı olarak uluslararası örgütlerin devletler gibi ülkeleri, egemenliklerini uygulayabileceği insan toplulukları ve buyruk yetkileri (zorlayıcı tedbirler, yaptırımlar) bulunmamaktadır. Dolayısıyla hukuki kimlikleri kuruluş amaçlarıyla sınırlıdır.⁶

Özelde AB'nin, süreç olarak Avrupa entegrasyon sürecinin temelini oluşturan supranasyonalite (uluslarüstü örgütlenme) klasik uluslararası örgütlenme sürecinden bazı farklılıklar arz etmektedir. Uluslarüstü örgütlenme ile uluslararası örgütlenme arasındaki temel fark, aktörün sahip olduğu özerk düzenleme yetkisinin kapsamıdır⁷. Söz konusu bu özerk düzenleme yetkisi klasik uluslararası örgütlerde olduğu gibi üye devletlerin rızaları sonucu

2 Barış Özdal vd., “Modern Diplomasinin Gelişiminde Etkili olan Unsurlar”, *Diplomasi Tarihi-I*, 5. bs., ed. Barış Özdal-R. Kutay Karaca, Dora Yayıncılık, Bursa 2022, s. 276-277.

3 Mehmet Gönlübol, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, 3. bs., Sevinç Matbaası, Ankara 1975, s. 166.

4 *Age.*, s. 171-173.

5 Mehmet Hasgüler – Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, Nobel Yayınları, Ankara 2005, s. 1-4.

6 *Age.*, s. 185-186.

7 Peter Lindseth, “Supranational Organizations”, *The Oxford Handbook of International Organizations*, ed. Jacob Katz Cogan, Ian Hurd ve Ian Johnstone, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 152.

oluşmuştur. AB'nin supranasyonel yapısı ulus devletlerin temel yetkisi olan egemenliğin bazı alanlarda devlet dışında bir aktör olan AB'ye devredilmesi sonucunda oluşmuştur. Egemenliğin bazı alanlarda devredilmesiyle (ticaret, gümrük birliği, tarım politikası, ... vs.) yetki hakkı AB'ye ve AB'nin ilgili organlarına devredilmiştir. Dolayısıyla üye devletlerin AB'ye devrettikleri yetki alanlarında, AB'nin yetkili organlarının aldığı kararlar doğrudan etki doğurabilmektedir. Bu çerçevede üye devletler söz konusu alanlarda iç hukuklarını kullanamamaktadır. Bu çerçevede AB'nin supranasyonel yapısı üye devletlerin yasama, yürütme ve yargı organlarını ilgilendiren alanları doğrudan etkilemekte, üye devletler kendi iradeleriyle oluşturdukları AB Kurucu Antlaşması'na ve AB organlarından çıkan normlara uymak zorundadır. AB Kurucu Antlaşması ve AB organlarının aldığı kararlar, üye devletlerin gerçek ve tüzel kişilerin üzerinde doğrudan etki oluşturmaktadır. Anlaşılacağı üzere AB'nin hukuki yapısı klasik uluslararası hukuk düzenlemelerinden farklı olup, çoğu uluslararası örgütün aldığı kararların aksine iç hukukta bağlayıcı etkiler ve doğrudan sonuçlar yaratmaktadır.⁸

AB'nin supranasyonel yapısı entegrasyon ya da bütünleşme kavramıyla birlikte ele alınmaktadır. Entegrasyon kavramı da supranasyonaliteye benzer şekilde Sinem Akgül Açıkmeşe tarafından "siyasal aktörlerin sadakatlerini, beklentilerini ve siyasal eylemlerini ulus devletler üzerinde yetki sahibi olacak yeni bir merkeze yöneltmeleri süreci" olarak tanımlanmıştır.⁹ Avrupa entegrasyonundan bahsetmek gerekirse entegrasyon projesi, süreci ve entegrasyonun ürünü arasında ayırım yapmak gerekmektedir. Proje olarak Avrupa entegrasyonunu; entelektüellerin, siyasal elitlerin ve halk hareketlerinin bir tür kendine özgü Avrupa oluşturma çabası olarak okumak gerekmektedir.¹⁰ Bu çerçevede Avrupa entegrasyonunun proje olarak felsefi temellerinin Pierre Dubois, Emeric Cruce, William Penn, Charles Castel, Jean Jacques Rousseau gibi düşünürler tarafından atıldığı iddia edilebilir.¹¹ Süreç ise Avrupalı devletlerin adım adım daha bütünleşmiş siyasi, hukuki ve ekonomik bir sistemi oluşturmalarıdır.¹² Bu sürecin oluşmasında özellikle Avrupa'nın yaşadığı kültürel ve siyasi dönüşümler dikkate değerdir. Barışın uluslarüstü nosyonunun pratik siyasal alana tatbiki olarak Avrupa entegrasyon sürecinin¹³ arkasında şüphesiz ki savaşlar, güç mücadelesi ve katliamlarla dolu bir tarihsel arka plan bulunmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ve feodal Avrupa'nın oluşumundan 2. Dünya Savaşı (2DS)'nin sonuna kadar Yüzyıl Savaşı, Otuz Yıl Savaşları, İspanyol Veraset Savaşı, Avusturya Veraset Savaşı, Katolik-Protestan dinsel kökenli savaşlar, Napolyon Savaşları, 1854-1856 Kırım Savaşı, Almanya'nın ve İtalya'nın revizyonist politikaları gibi pek çok güç mücadelesi yaşanmış ve bu gelişmelerin zirvesini de 2DS oluşturmuştur. 2DS sonrası Avrupa'nın

8 Kamuran Reçber, *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, 3. bs., Dora Yayıncılık, Bursa 2018, s. 64-66.

9 Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası ilişkiler teorileri ışığında Avrupa bütünleşmesi", *Uluslararası İlişkiler*, I/1, (2004), s. 1.

10 Glyn Morgan, *The Idea of a European Superstate: Public justification and European integration*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2005, s. 4.

11 Mehmet Gönülbol, *Siyasi Teşkilatlanmanın Temelleri*, s. 26-37.

12 Glyn Morgan, *The Idea of a European Superstate: Public justification and European integration*, s. 4.

13 Eva Boka, "The European Idea of a Supranational Union of Peace", *Society and Economy*, XXIV/3, (2012), s. 387.

ekonomik, sosyal açıdan yıkık bir halde olması ve uluslararası sistemdeki belirleyiciliğinin ortadan kalkmasıyla Avrupalı karar alıcılar tarafından Avrupa-içi barışın yolları aranmıştır.¹⁴ Bu yollar Avrupa'yı entegrasyon sürecine itmiştir. Entegrasyon sürecinin ilk ve somut aşaması 1952 yılında Almanya, Fransa, İtalya ve Benelüks devletlerinin (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'nin kurulmasıdır. Söz konusu devletler, Robert Schuman'ın fikirleri çerçevesinde oluşturulan Schuman Planı'yla sanayileşmenin iki önemli hammaddesi olan kömür ve çeliğin üretimini devletlerin dışında üst otoriteye devredilmiştir. Bu gelişme sonrasında supranasyonel iş birliği 1957 yılında atom enerjisi alanına Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ile yansımış, süreç Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile devam etmiştir.¹⁵ Sürecin sonunda entegrasyonun ürünü olarak da Avrupa'nın siyasi bütünleşmesini yani AB'nin kuruluşunu değerlendirmek mümkündür. Kısacası söz konusu projenin temel amacı "Avrupa Birleşik Devletleri"nin oluşturulmasıdır. Bu da tabii ki uzun vadede ulus devletlerin sona erdiği bir sürece refere etmektedir.¹⁶

Yukarıdaki gelişmelerin dışında Avrupa bütünleşmesi açısından 3 modelden bahsedilebilir. İlk model klasik federalizmdir. Bu yaklaşım daha önce ifade edildiği gibi ulus devlet temelli bir oluşum yerine federal bir Avrupa'yı öngörmektedir. Buna Kont Kalerji'nin Pan-Avrupa modeli örnek gösterilebilir. Pan-Avrupa modeli aslında Avrupa'yı genel savaşa götüren Pan-Cermenizm, Pan-Slavizm gibi pan tipi milliyetçi yaklaşımların tasfiye edilip yerine ortak bir Avrupa kimliğinin inşa edilme çabası olarak yorumlanabilir. Diğer model fonksiyonalizmdir (işlevselcilik). Fonksiyonalizme göre entegrasyon için siyasal amaçlardan ziyade daha pragmatik ve teknik alanlara odaklanması gerekir. David Mitrany'nin öncülüğünü yaptığı fonksiyonalizme göre bir sektördeki iş birliği başarılı olduğu takdirde diğer alanlara da yansiyacak böylelikle barış temelli bir dünya toplumu oluşacaktır. Dallanma (ramification) adı verilen süreçle temellendirilen bu görüş yerini yeni fonksiyonalizme ve yayılmaya (spill-over) bırakacaktır. Ernst Haas'ın öncülük ettiği yeni fonksiyonalizmin klasik fonksiyonalizmden farkı siyasal bütünleşmedir. Yeni fonksiyonalizme göre Avrupa'da teknik konulardaki işbirliği siyasal bütünleşmeyi de beraberinde getirecektir.¹⁷ Bu görüşe paralel olarak Avrupa bütünleşme sürecinin önemli kişiliklerinden olan Jean Monnet'ye göre ulus devletlerin egemenlik haklarını bağımsız uluslarüstü kurumlara devretmeye yönelik araç ve yöntemler barışçıl bir dünya vizyonuna atılmış önemli adımlardandır.¹⁸ Fonksiyonalizme yönelik eleştirilen özellikle Fransa Cumhurbaşkanı

14 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Barış Özdal vd., "1. Dünya Savaşı'nın Diplomasinin Gelişimine Etkileri", *Diplomasi Tarihi-II*, 4. bs., ed. Barış Özdal-R. Kutay Karaca, Dora Yayıncılık, Bursa 2024, s. 3-79; Barış Özdal, vd., "İki Savaş Arası Dönemdeki Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri", *Diplomasi Tarihi-II*, 4. bs., ed. Barış Özdal-R. Kutay Karaca, Dora Yayıncılık, Bursa 2024, s. 83-170; Barış Özdal vd., "2. Dünya Savaşı'nın Diplomasinin Gelişimine Etkileri", *Diplomasi Tarihi-II*, 4. bs., ed. Barış Özdal-R. Kutay Karaca, Dora Yayıncılık, Bursa 2024, s. 171-248.

15 Barış Özdal – Mehmet Genç, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri*, Aktüel Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 69-73.

16 Glyn Morgan, *The Idea of a European Superstate: Public justification and European integration*, s. 4.

17 Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası ilişkiler teorileri ışığında Avrupa bütünleşmesi", s. 5-8.

18 Jean Monnet, "A Ferment of Change", *Journal of Common Market Studies*, I/3, (1963), s. 205.

Charles De Gaulle tarafından getirilmiş, 1960'lı yıllarda Avrupa bütünleşme süreci, Avrupa'da yaşanan krizler ve ulus devletin karar alma sürecinden uzaklaştırıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bütünleşme sürecinin yeniden yükselişi 1987 yılında Avrupa Tek Senedi'nin imzalanmasıyla başlamıştır.¹⁹ Akabinde 1993 yılında AB'nin kurulması supranasyonel örgütlenmeyi bir adım öteye taşımıştır.

Supranasyonalite AB'nin genel niteliğine işaret etse de bu etki her alanda oluşmamıştır. Zira ortak dış politika, güvenlik ve savunma birliği alanında AB üyeleri arasındaki iş birliği supranasyonel olmaktan ziyade hükümetler arası niteliktedir. Bu çerçevede üye devletlerin güvenlik ve savunma konularını egemenlik alanları arasında gördüğü ve bu konularda entegrasyonun sağlanmadığı görülmektedir. Bu husus AB'nin kurumsal yapısına önemli değişiklikler getiren Lizbon Reform Antlaşması'nda da köklü olarak değişmemiştir.²⁰ Başka bir ifadeyle AB'nin supranasyonel yapısını yansıtmadığı alanlardan biri ortak güvenlik ve savunma olmuştur. Bu çerçevede üye devletlerin birlik çıkarı ya da Avrupalılık kimliğinden ziyade *raison d'état* refleksiyle hareket ettikleri iddia edilebilir.

Yukarıdaki gelişme ve bilgilerden anlaşılacağı üzere Avrupa bütünleşme süreci ve supranasyonalite post-egemen bir proje olarak tasarlanmış olup siyasi otoritenin çeşitli düzeylere (ulus-altı, ulusal, uluslararası) dağıtılmasını içeren karmaşık bir yönetimi içermektedir.²¹ Supranasyonalitenin diğer uluslararası örgütlenmelere uygulanıp uygulanamayacağı hususu ise tartışmalıdır. Çalışmamızın kapsamı gereği TDT'nin supranasyonel bir Türk birliğine evrilip evrilemeyeceğini tartışmadan önce yakın tarihteki Türk birliğine ilişkin görüşlerin irdelenmesi önemlidir.

Türk Birliği Yaklaşımının Tarihsel Kökenleri

Her milliyetçilik kendisini kadim bir geçmiş üzerinden kurmakta ve bu çerçevede köklü bir tarih anlatısı oluşturmaktadır. Fakat bir ideoloji olarak milliyetçiliğin uluslararası sisteme olan etkileri 19. yy. a kadar uzanmaktadır. Zira tarihçi Eric Hobsbawm tarafından 19. yy. "Uluslar Baharı" olarak tanımlanmaktadır.²² Türk milliyetçiliği, Türk birliği ve Turan fikri de diğer milliyetçilik türleri gibi 19. yy. da fikren gelişmeye başlamıştır. Türkçülüğün ilk kuşağı olarak kabul edilen 1870-1890 yılları arasında Ahmet Vefik Paşa, Şemsettin Sami, Yusuf Akçura ve İsmail Gaspiralı gibi önemli isimler bulunmaktadır. İlk dönem Türkçü düşünürlerin temel motivasyonu gerileme dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmaktır ve Türkçülük de bu çerçevede bir kurtuluş reçetesidir. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Balkan halklarının

19 Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası ilişkiler teorileri ışığında Avrupa bütünleşmesi", s. 9-12.

20 Barış Özdal, "Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, IV/7, (2008), s. 126-127.

21 Glyn Morgan, *The Idea of a European Superstate: Public justification and European integration*, s. 5.

22 Eric Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik: 1780'den Günümüze Program, Mit, Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay, 4. bs., Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010, s. 146.

Pan-Slavizmin etkisiyle isyan ettiği, “93 Harbi” olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Girit İsyanı ve Balkan Savaşları gibi gelişmeler bu kuşağın düşüncelerini etkilemiştir. Sonraki süreçte Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Emin Yurdakul gibi isimler de ilk kuşağa eklenecektir.²³ Bu düşün insanları arasında yer alan, 1876 yılında Ulyanovsk’ta doğan ve “Pantürkizmin babası” olarak nitelenen Yusuf Akçura²⁴, 1904 yılında yazdığı *Üç Tarz-ı Siyaset* başlıklı eserinde Osmanlı’nın kurtuluşu için 3 yol önermiştir. Bunlar; Osmanlı vatandaşlığı temelinde Osmanlılık, İslamcılık ve ırka dayalı Türk birliğidir. Akçura’ya göre Osmanlılık 19. yy.ın son çeyreği itibarıyla etkisini kaybetmiş, İslamcılık da Osmanlı içindeki tebaalara bölücü etkide bulunacaktır. Türkçülük söz konusu iki yaklaşıma göre oldukça yenidir, bir imparatorluk olan Osmanlı’ya zarar verse de gelecekte bir ulus devlete evrilme ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca Akçura’ya göre Türkçülükle beraber Asya ve Doğu Avrupa’ya yayılmış Türklerin oluşturacağı birlik gelecekte Osmanlı’yı büyük devlet statüsüne eriştirecektir. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu, dünyadaki Türklerin birleşmesinde önemli rol oynayacaktır. Bu yolda Türk birliği için ırk, dil, gelenek ve din önemlidir.²⁵ Rus egemenliği altında yaşamış önemli Türkçü düşün insanlarından biri de Gaspıralı İsmail’dir. Gaspıralı İsmail, *Rusya Müslümanları* başlıklı eserinde Rusya Müslümanlarının Çarlık tarafından eğitimsiz ve cahil bırakıldığını, dolayısıyla Türk-Tatarların kendi okullarında kendi dillerinde Avrupa tipi eğitim almaları ve milli bir Türk-Tatar edebiyatı meydana getirmelidir. Bu çabalarına paralel olarak 10 Nisan 1883 tarihinde Rus Çarlığı’nda yayımlanan ilk Türkçe gazete olan *Tercüman*’ı çıkarmış ve *Tercüman* Rus Çarlığı’ndaki Türklerin milli kimliklerinin uyanışına önemli katkılarda bulunmuştur. Gaspıralı’ya göre Türkler arasındaki birliğin temel kaynağı dildir. Kendi ifadesiyle “dilde, fikirde, işde birlik” Türk birliğinin temel parolasıdır.²⁶

Rus Çarlığı hakimiyetindeki Türk coğrafyasındaki önemli düşün insanları ve yazarlar arasında Hüseyinzade Ali Turan (Bey) gösterilebilir. Turan²⁷ fikrini ilk benimseyen kişi olarak bilinen Hüseyinzade Ali Turan²⁸, Macarları da Turan’a dahil etmektedir. Hüseyinzade Ali Turan’a göre Akçura’nın yaklaşımının aksine Türk kavimleri arasında Tatar bulunmamaktadır, Tatar olduğu iddia edilen Kırımlılar, Kazanlılar ve Orenburglular Türktür. Bu açıdan Rus Çarlığı’ndaki Türklere Tatar demenin bölücü etkileri olacağını savunmaktadır.²⁹ Hüseyinzade Ali Turan’ın

23 Orhangazi Ertekin, “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C 4, ed. Tanıl Bora – Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 350.

24 François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura*, çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara 1986, s. 8.

25 Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 19-34.

26 Ali Engin Oba, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Yayınları, Ankara 1995, s. 150-154.

27 Turancılık, Osmanlı ve Anadolu’daki Türklerle, bu coğrafyaların dışında yaşayan Türkleri ortak ırk, ırk, tarih ve kültür iddiasıyla birleştirmeyi amaçlayan Pan-Türkçü bir siyasal eğilimdir. Fakat Turan düşüncesi sadece Türklerle sınırlı kalmamıştır. Bu çerçevede Macarları, Japonları ve Bulgarları da içeren Turancılık düşünceleri vardır. Bu konuda bk. Günay Göksu, “Dünya’da ve Türkiye’de Turancılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C 4, ed. Tanıl Bora – Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 388-392; Nizam Ören, *İki Turan: Macaristan ve Türkiye’de Turancılık*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 112-114; Sinan Levent, *Japon Turancılığı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 1-13.

28 Osman Yıldız, “Farklı bir ‘Turan’ Yorumu: Gönül Hanım”, *TÜBAR*, XXXV, (2014), s. 266.

29 Ali Engin Oba, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, s. 154-155.

Türk birliği ve Turan fikri açısından diğere bir önemi 1991 sonrası Türk jeopolitiğı açısından önemli bir söylem olan “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası”nın temellerini atmasıdır. Zira Adriyatik’ten Çin’e Türk ilerleyişi ilk kez Hüseyinzade Ali Turan’ın Dr. Bahattin Şakir ve Dr. Nazım ile mektuplaşmalarında geçmektedir.³⁰

Yusuf Akçura, Gaspıralı İsmail ve Hüseyinzade Ali Turan gibi örneklerden anlaşılacağı üzere ilk kuşak Türkçü düşünürlerin ortak özelliğı Rus hakimiyetindeki topraklarda milli bilinçlerini keşfetmiş olmalarıdır. Aslında bu husus tesadüf değildir zira tarihçi Akdes Nimet Kurat’ın da vurguladığı gibi Türkler ve Ruslar arasındaki mücadele 16. yy.a kadar gitmekte, “Moskova-Rus devletinin siyasi tarihi, haddi zatında Rusya’nın Türk illeri hesabına yayılış hareketi mahiyetindedir ve Korkunç Ivan’ın 1552’de Kazan Hanlığını ortadan kaldırmasına müteakib, Rusların durmadan yayıldıklarını göstermektedir.”³¹ Anlaşılacağı üzere Türk-Rus rekabetinin önemli kırılma noktalarından biri Rusların 1552’de Kazan’ı 1556’da da Astrahan’ı ele geçirmeleridir. Bu gelişmeden sonra Ruslarla Osmanlı İmparatorluğu sınırdaş olmuştur.³² Dolayısıyla Pantürkist ve Turancı fikirlerde Rus yayılmacılığının etkisi vardır. Bu çerçevede Ümit Özdağ’ın vurguladığı üzere Türk milliyetçilerinin jeopolitik bilincini şekillendiren önemli olgulardan biri 17. yy.da etkisini göstermeye başlayan Osmanlı-Rus savaşlarıdır. Hatta söz konusu güç mücadelesinin kökenleri Akdes Nimet Kurat’ın da işaret ettiği gibi Moskova Knezliği-Altınorda mücadelesine kadar götürülebilir. Hatta Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu gibi Rusların hakimiyetindeki bölgelerden göç etmiş Türk aydınlarının fikirleri de Balkan Savaşları sonrası oluşan Türkçülük üzerinde etkileri olmuştur.³³ Balkan Savaşları aynı zamanda Osmanlı elitlerinde (İttihat ve Terakki) Osmanlıcılıktan Türkçülüğe geçişte önemli kırılma noktalarından biri olmuştur.³⁴ Bu dönemde 1904 yılında yazılan *Üç Tarz-ı Siyaset* popülerleşmiş ve Türk Ocağı 1912’de kurulmuştur. Balkanlar’daki Osmanlı karşıtı hareketlere karşı kurulmuş olan Türk Ocağı’nın temsilcileri arasında Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Kazım Nami Duru ve Celal Sahir gibi önemli isimler vardır. 1918 yılından itibaren Türk Ocağı’nda imparatorluktan Türk birliğine geçiş süreci tartışılmıştır. İlk başlarda kültürel temelli bir Türk birliği öngörülürken sonrasında Anadolu’daki Arap, Kürt ve Çerkesler de Türk Dünyasının parçası olarak kabul edilmiştir.³⁵

30 Nizam Önen, *İki Turan: Macaristan ve Türkiye’de Turancılık*, s. 130.

31 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıcından 1917’ye kadar*, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. xxi.

32 Aktaran Okan Yeşilot – Burcu Özdemir, “Türk-Rus İlişkilerinin Geleceğı: Rekabet mi İşbirliği mi?”, *MUTAD*, III/2, (2016), s. 56.

33 Ümit Özdağ, “Türk milliyetçiliğı ve jeopolitik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C 4, ed. Tanıl Bora – Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 172.

34 Nizam Önen, *İki Turan: Macaristan ve Türkiye’de Turancılık*, s.108.

35 1931’de kapatılan 1949’da yeniden açılan Türk Ocağı (1949’dan sonra adı Türk Ocakları olmuştur) kendisini Cumhuriyet sonrası dönemde dış Türklerin Batı’daki temsilcisi olarak görmüş, 1950’de Soğuk Savaş döneminin konjonktüründe Türk birliği ve dış Türkler hakkında daha temkinli bir söylem benimsemiştir. Soğuk Savaş’ın sonunda itibaren Türk Ocakları, Türk birliğini kültürel bir birlik olmanın ötesinde değerlendirmiş ve Avrupa Topluluğı’na karşı Altay Ortak Pazarı düşüncesini ortaya atmıştır. Bu fikirler de Türk Ocakları’nın yayın organı Türk Yurdu’nda tartışılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Füsün Üstel, “Türk Ocakları”, *Modern Türkiye’de*

Türk Ocağı'nın Türk birliği ve Türkçülükle öne çıkan ve Türk birliğinin popülerleşmesini sağlayan düşün insanlarından biri Ziya Gökalp'tir.³⁶ Ziya Gökalp kült eserlerinden *Türkleşmek, İslamlaşmak, Musassırlaşmak*'ta Turan'ın imkanını tartıştığı bölümde Kazanlı bir gencin "Benim milletim Özbekleri, Kırgızları, Türkmenleri, Şartları, Osmanlı, Tatar ve Azerbaycan Türklerini içine alan büyük bir Türklük müdür? Yoksa bu uluslardan her birisi başlı başına bir millet olduğu için benim milletim sadece 'Tatarlık' mıdır? Yani, Türklük tek bir millet halinde mi kalacak, birçok milletleri içinde bulunduran bir topluluk haline mi geçecek" sorusunu ele almıştır. Gökalp'e göre dil birliğinin sağlanması bu amacı olası kılacaktır. Bu çerçevede dil birliğinin önündeki üç engelden kurtulması gerekmektedir. Bunlar; milliyet fikrine karşı olan sosyalizm, Avrupa merkezli Türklerin zayıflığı ve medeniyet açısından beceriksiz olduğu fikrinin yarattığı ümitsizlik ve son olarak bazı devletlerin Türkçe eğitimin önüne koyduğu baskılar, Gökalp'in tabiriyle mektep baskılarıdır. Özellikle sonuncusunu aşmak için İstanbul Türkçesinin ortak dil olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede Gökalp Türklerin vatanını Turan olarak belirtmiştir. Gökalp'e göre Turan; "Türklerin bütününe içine alan ve Türklerden başkalarını dışta bırakan ülküsel vatan" ve "Türklerin oturduğu, Türkçenin konuşulduğu bütün ülkelerin toplamıdır".³⁷ Gökalp'e göre Turan ve Türkçülük birbiriyle doğrudan bağlantılı olsa da farklı kavramlardır. Bu çerçevede Türk kavramı bir milleti tanımlarken, Turan Türkçülüğün "*uzak mefkuresi*" olup³⁸, farklı coğrafyalardaki Türk topluluklarının birleştiren bir kavramdır. Turan'ı sağlayacak koşullar da dil, edebiyat ve kültürdür³⁹. Fakat Milli Mücadele sonrasında Türk Dünyası ile doğrudan ilişki kurma eğilimi Misak-ı Milli ile sınırlanmış, Türkçülük Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik temelleri için kullanılmıştır. Zira Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu gibi Turancı düşünürler de Misak-ı Milli çerçevesinde homojen ulus devlet milliyetçiliğini kabul etmiştir.⁴⁰ Enver Paşa ile pratiğe geçen ancak başarısız olan Turan denemesinden sonra⁴¹ Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk hedefi Türk ulus devletini kurmak ve Bolşevikleri şüphelendirmemektir. Fakat Mustafa Kemal'in söylemlerinde uzun vadede Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çökeceği tahmini görülmekte ve uzun vadede Rus egemenliği altındaki Türklerle irtibat kurmayı amaçladığı da anlaşılmaktadır.⁴²

Mustafa Kemal Atatürk sonrasında Hüseyin Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan gibi isimler Türk birliği ve Turan fikrini temsil etmiştir. Hüseyin Nihal Atsız'a göre Türklerin uluslararası sistemde var olabilmesi için birleşmesi, akabinde cihan hakimiyetini başarması gerekmektedir. Turan'ı Türk hegemonyasının bir basamağı olarak gören Atsız'a göre Türkler 30-40 yıl içerisinde

Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, C 4, ed. Tanıl Bora – Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 263-268.

36 Günay Göksu, "Dünya'da ve Türkiye'de Turancılık", s. 395.

37 Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Musassırlaşmak*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2010, s. 53-57.

38 Gökalp Turan'ın mahiyetini Turan başlıklı şiirinde "Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan. Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan!..." dizeleriyle ifade etmiştir. Bk. Ziya Gökalp, *Genç Kalemler ve Türk Yurdu Yazıları*, haz. Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019, s. 96.

39 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019, s. 21-24.

40 Nizam Ören, *İki Turan: Macaristan ve Türkiye'de Turancılık*, s. 183.

41 Günay Göksu, "Dünya'da ve Türkiye'de Turancılık", s. 398.

42 Ümit Özdağ, "Türk Milliyetçiliği ve Jeopolitik", s. 174-175.

Batı Trakya'dan Yakutistan'a uzanan coğrafyada ya hâkim olacak ya da tarihten silinecektir.⁴³ Reha Oğuz Türkkân'a göre Türk birliği Türkçülüğün prensipleri arasında yer almaktadır ve Turancılık Türk ırkının üstünlüğünün uzantısıdır. Dolayısıyla Türkkân'a göre aynı kandan ve dilden olan Türklerin birleşmeleri zorunludur. Türkkân Türk birliğinin ön koşulunun Türkiye'nin güçlenmesi olduğunu vurgulamıştır⁴⁴. 2. Dünya Savaşı sonrası konjonktürde Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkân, Zeki Velidi Togan, Hamza Sadi Özbek Nejdet Sancar ve Alparslan Türkeş gibi isimler 3 Mayıs 1944'te Türkçülük-Turancılık Davası'nda yargılanmıştır⁴⁵. Dava'dan sonra Türkçülük anti-komünist bir söylemin uzantısı olarak formüle edilse de Soğuk Savaş'ın sonuna kadar Türk birliği ve Turan fikrinin etkili olmadığı görülmektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye ve Türkistan coğrafyası ilişkileri "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söylemiyle oluşmuştur. Ama Türkiye her ne kadar laik, demokratik ve Batılı kimliğiyle Türkistan'daki devletlere model teşkil etse de "büyük ağabey" rolü yeni bağımsız Türk devletleri tarafından kabul görmemiş, bu dönemde Türk birliği fikri daha çok kültürel araçlarla sürdürülmüştür. Bu çerçevede TÜRKSOY ve TİKA gibi kurumlarla ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır⁴⁶.

Yukarıdaki düşünürlerin yaklaşımları ve tarihsel süreçlerden anlaşılacağı üzere kültür, dil ve ortak tarih anlayışı Türk birliği ve Turan yaklaşımlarının kesişimini oluşturmaktadır. SSCB'nin yıkılışından sonra Türk birliği fikri yeniden canlanmış ama Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında bu çabalar kültürel düzeyde kalmıştır.

TDT, Türk Birliği ve Bütünleşmenin Kapsamı

SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türk Dünyası için önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Türkistan coğrafyasında 19. yy. in ortalarından itibaren devam eden Rus hakimiyeti sona ermiş, Türk devletleri egemenliklerine kavuşmuştur. Bu gelişme ile güçlü ve devlet geleneği oturmuş Türkiye, Türkistan'da yeni bağımsız Türk devletleriyle iletişime geçme imkanını elde etmiştir. Bu dönemde Türkiye'deki karar alıcılar "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söylemiyle yeni bağımsız Türk devletlerine model olmayı amaçlamıştır. Bu söylem ve Türkiye'nin Türkistan'a yönelik politikası yeni bağımsız Türk devletleri tarafından hegemonik bir girişim olarak algılanmış ve bağımsızlıklarını elde ettikten sonra kültürel ve tarihsel ortaklıklara rağmen Türkiye'nin politikalarına mesafeli yaklaşmışlardır.⁴⁷ Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk devletleriyle ilişkilerini istediği şekilde kurgulayamamasının sebepleri arasında; daha önce bahsedildiği gibi "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söylemi, Rus hegemonyasının etkisinden kısa vadede çıkmanın zorluğu, terör ile mücadele ve

43 Nizam Ören, *İki Turan: Macaristan ve Türkiye'de Turancılık*, s. 285.

44 Orhangazi Ertekin, "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları", s. 362-364.

45 Alihan Limoncuoğlu, *The evolution of Turkish nationalism between 1904 and 1980*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Exeter University in Ethnopolitics, Exeter 2015, s. 105-108.

46 Günay Göksu, "Dünya'da ve Türkiye'de Turancılık", s. 402-405.

47 Güngör Şahin-Medihanur Argalı, "Bölgesel Liderlik Bağlamında Türk Dış Politikasının Jeopolitik Gerçeği: Türk Dünyası", *Güvenlik Stratejileri Dergisi TDT Özel Sayısı*, V/37, (2020), s. 26.

Türkiye'nin 1990'lı yılların ortalarında neoliberal uluslararası ekonomik sisteme tam anlamıyla entegre olmasının yarattığı yapısal sorunlar sayılabilir. Yine de 1992'den başlayan Türk Zirveleri, 2009'da Nahçıvan Antlaşması'yla Türk Keneşi'nin (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi) kurulması ve nihayetinde İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra TDT'ye evrilmesiyle Türk birliğine giden yolda kayda değer adımlar atılmıştır.⁴⁸

1992'den 2009'a kadar geçen süreçte Türkiye ve Türk devletleri ilişkileri büyük heyecanla başlamış ama bu heyecan kısa süre içinde beklentileri karşılamamıştır. Bu çerçevede Ekim 1992'deki Türk devletleri liderler zirvesi Türkiye-Türk devletleri ilişkilerinde ilk diplomatik girişim olmuştur. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından Türk birliği fikri dile getirilmiş, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından Ankara'daki zirvede 21. yy. ın Türk çağı olduğu vurgulanmış, Türk ortak pazarı ve Türk Kalkınma ve Yatırım Bankası'nın kurulması gerektiği dile getirilmiş ancak bu öneriler Azerbaycan Devlet Başkanı Ebulfez Elçibey dışındaki diğer liderler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Hatta Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov Türk Dünyasını birleştirecek herhangi bir supranasyonel yapıya karşı olduğunu ifade etmiş, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev de dinsel ya da etnik temelli bir uluslararası yapıyı kabul etmeyeceğini söylemiştir. Bunun yanı sıra Nazarbayev Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) bağımsızlığını tanımaya da mesafeli yaklaşmıştır. 1993 yılından itibaren daha gerçekçi politikalar yürüten Türkiye'de 8-10 Mart 1993'te TİKA'nın girişimiyle Alfabe-İmla Konferansı toplanmış ve ortak Türk alfabesi kabul edilmiştir. Görelî olumlu bu girişim kalıcı ve yeteri kadar etki göstermese de Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" söylemini bu açıdan yansıtmıştır. Ortak alfabe görelî başarısından sonra 1994'te düzenlenen İkinci Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nin Türk birliği açısından başarılı sonuçlandığını iddia etmek güçtür. Zira Ermenistan'ın Karabağ ve çevresindeki yedi rayonu⁴⁹ uluslararası hukuka aykırı işgalinde Türk Cumhuriyetlerinin işgali kınamadaki gönülsüzlükleri başka bir hayal kırıklığı olarak yorumlanabilir.⁵⁰ 1990'ların ortalarından itibaren yaşanan ekonomik krizden sonra Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik iş birliği, yardımlar, demokrasinin teşviki gibi girişimler beklenen sonuçları vermemiştir.⁵¹

1990'lı yıllardan sonra 2000'li yıllardan itibaren Türk devletlerinin birliği açısından önemli gelişmelerden biri 2009'da Türk Keneşi'nin kurulmasıdır. 2009 yılında Türk Keneşi'nin kurulması Türk Dünyasına dair birlik beklentilerinin bir ürünüdür. Türk birliği fikri yüzyıllardır tartışılsa da Türk devletleri ilk kez gönüllü olarak Türk Keneşi çatısı altında bir araya gelmiştir. Türk Keneşi Genel Sekreteri Halil Akıncı'nın vurguladığı üzere üye devletlerin bu örgüt

48 *Age.*, s. 7.

49 Rayon, Azerbaycan'ın idari birimlerindedir. Bk. "Azerbaycan'ın siyasi görünümü", [https://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-siyasi-gorunumu.tr.mfa#:~:text=Ülkede%2C%2066%20rayon%20\(vilayet\),laik%20ve%20üiter%20bir%20cumhuriyettir.](https://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-siyasi-gorunumu.tr.mfa#:~:text=Ülkede%2C%2066%20rayon%20(vilayet),laik%20ve%20üiter%20bir%20cumhuriyettir.) [Erişim tarihi: 09.02.2025].

50 Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, C II: 1980-2001, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 388-397.

51 Aktaran Güngör Şahin, "Orta Asya Boyutunda Türkiye-Rusya İlişkileri", *Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını*, ed. İlyas Topsakal ve Alperen Kürşad Zengin, Nobel Yayıncılık, Ankara 2021, s. 240.

altında bir araya gelmeleri ulusal kimliklerini kaybetmeleri anlamına gelmemektedir. Aksine ortak bir tarihe, kültüre ve ortak atalara sahip olan Türk devletlerinin iş birliği birçok alanda gerçekleşecektir.⁵² Nahçıvan Antlaşması'ndan sonra 2011'de Almatı'da 2012'de Bışkek'te, 2013'te Gebele'de, 2014'te Muğla'da, 2015'te Nur Sultan'da ve 2018'de Çolpan'da Türk Keneşi üyeleri toplantılar yapmış, toplantıların gündemleri ekonomi ve ticaretten spor ve medyaya kadar farklı temalarda gerçekleşmiştir.⁵³ Kasım 2021'de uluslararası örgütün adının Türk Keneşi'nden TDT'ye geçişi Türk devletleri arasındaki ilişkileri güçlendiren gelişmelerden biridir. Örgütün Kasım 2021'deki isim değişikliği, salt isim değişikliğin ötesinde Türk devletlerinin kimlik kazanımı için önemli bir adım olarak yorumlanabilir.⁵⁴ Bu çerçevede Kasım 2021'deki İstanbul Zirvesi'yle bir anlamda, tüm Türk devletlerinin tek bir örgüt etrafında birleşmesi süreci fiilen tamamlamıştır.⁵⁵ Siyasi açıdan bakıldığında TDT, üye devletlere eşitlik temelinde dış politika alternatiflerini çeşitlendirme fırsatı sunmaktadır. Öte yandan, kuruluş sürecinde kilit rol oynayan kültürel motivasyonlar hala itici bir güçtür. Başka bir deyişle, kültürel ilişkilerin geliştirilmesi üye devletler için ekonomik ve siyasi çıkarlarının gerçekleştirilmesi açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla üye devletlerin TDT'ye yönelik motivasyonlarında ekonomik, siyasi ve kültürel unsurların büyük ölçüde birbiriyle bağlantılı olduğu söylenebilir.⁵⁶ Fakat Türk Keneşi'nden TDT'ye geçişi hızlandıran önemli gelişmelerde İkinci Karabağ Savaşı'nın önemli yeri vardır. İkinci Karabağ Savaşı'ndan bir gün sonra Türk Keneşi üyeleri 1990'ların aksine Azerbaycan'a destek vermiş Türkiye de Bayraktar TG-2 İHA'larının ve TRG-300 roketlerinin Azerbaycan tarafından satın alınması savaşın gidişatını değiştirmiştir. Savaşın Azerbaycan lehine sonuçlanması Türk birliğinin kurumsallaşması için önemli adım ve motivasyonlardan biri olmuş⁵⁷, Türkiye de Kafkas İslam Ordusu'ndan beri 102 yıl sonra Kafkasya'ya inisiyatif almak üzere gitmiştir.⁵⁸ Böylelikle Türkiye 1993 sonrası Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'ndan daha fazla sorumluluk alarak önemli adımlar atmıştır.

TDT, kökleri yaklaşık 130 yıl geriye giden Türk birliği ve Turan için önemli sayılabilecek bir adım olsa da TDT'nin Türk kimliği temelinde supranasyonel bir örgüte evrilip evrilemeyeceği

52 Çağla Gül Yesevi, "Examining the Organization of Turkic States: A Teacher and Norm-Creator", *Perceptions*, XXVII/1, (2022), s. 9.

53 Ali Gök, "Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Zaferinin Yarattığı Fırsatlar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi TDT Özel Sayısı*, V/37, (2020), s. 115.

54 Çağla Gül Yesevi, "Examining the Organization of Turkic States: A Teacher and Norm-Creator", s. 3.

55 Bu süreci destekleyecek şekilde İstanbul Zirvesi'yle bugüne kadar Türk Keneşi'nin zirvelerinde onur konuğu olarak yer alan ve daimi tarafsızlık statüsü bulunan Türkmenistan'a resmi olarak gözlemci statüsü verilmiştir. 2019'da da Özbekistan Türk Keneşi'ne üye olmuştur. 2018'de Macaristan, KKTC de 2023'te örgüte gözlemci üye olmuştur. Bk. Murodjon Mustofaev, "The Organization of Turkic States: A New Approach to Global and Regional Challenges", *Perceptions*, XXVII/1, (2022), s. 108; Turkicstates, "Türk Konseyi Hakkında", <https://turkicstates.org/tr/turk-konseyi-hakkinda> [Erişim tarihi: 01.11.2024].

56 Merve Erkan Aydın – Yi Liu, "Organization of Turkic States: Diverse Motivations for a Common Aim", *Siyasal: Journal of Political Sciences*, XXXIII/1, (2024), s. 49.

57 Ali Gök, "Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Zaferinin Yarattığı Fırsatlar", s. 131-133.

58 Okan Yeşilot, Anadolu Ajansı, "Türk askeri 102 yıl sonra yeniden Azerbaycan'da", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-askeri-102-yil-sonra-yeniden-azerbaycanda/2048892> [Erişim tarihi: 01.11.2024].

hususlu için örgütün güçlü ve zayıf olduğu yönleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. TDT'nin güçlü olduğu hususlar arasında ekonomik potansiyeli gelmektedir. TDT üyelerinin toplam GSYİH'si 1.5 trilyon dolar olmasının yanı sıra üye devletlerin doğal kaynakları önemli avantajlardır. Zira Kazakistan'ın petrol rezervleri Avrasya'da 2. sırada dünyada 12. sırada yer almaktadır. Bunun yanı sıra Kazakistan en geniş kömür rezervlerinden birine ve dünyada en büyük ikinci uranyum rezervine sahiptir. Türkmenistan da en fazla doğalgaz rezervi olan dördüncü devlettir. Azerbaycan da hidrokarbon kaynakları ve rezervleri konusunda önemli aktördür. Özbekistan da kaynaklar açısından zengin olmakla birlikte dünyanın önemli uranyum rezervlerine sahiptir ve önemli altın üreticileri arasında yer almaktadır.⁵⁹ 2024'ün ilk 6 ayı itibarıyla TDT 900,4 milyar dolar GSYİH'ya (dünyanın %1.7'si), 508,8 milyar dolar ticaret cirosuna (dünyadaki ticaret cirosunun % 2.3'ü) ve 174.5 milyon nüfusa (dünya nüfusunun % 2.2) sahiptir.⁶⁰ Yıl bazında en son 2023 yıl itibarıyla yayımlanan ekonomik verilere göre TDT'nin 2022'de GSYİH'si 1.537 trilyon dolar (dünyadaki GSYH'nın % 1.6'sı), ticaret cirosu 1.192 trilyon dolar (dünya ticaret cirosunun % 2.4'ü) ve nüfusu 173.8 milyon (dünya nüfusunun % 2.2'si)dur.⁶¹ TDT'nin başka bir avantajı da Türkiye gibi NATO'nun en güçlü ikinci üyesini bünyesinde barındırması ve İkinci Karabağ Savaşı'nda etkisi görüldüğü üzere Türkiye'nin yüksek kapasiteli bir askeri güç olmasıdır.⁶²

TDT'nin üye devletler bazında önemli avantajlarından biri Macaristan'ın gözlemci üyeliğidir. Daha önce ifade edildiği gibi Pantürkist teorisyen ve düşün insanlarının bazıları Turan sürecine Macaristan'ı da dahil etmiş, tarih boyunca Macaristan Türk birliği ve Turan açısından önemli bir aktör olmuştur. Macaristan'ın TDT'ye en önemli katkısı şüphesiz ki AB üyesi olarak supranasyonel bir yapının deneyimlerini aktarması olacaktır. Macaristan olası deneyim aktarımını yaparken aynı zamanda dış politikasını çeşitlendirmek amacıyla da TDT ile ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Söylem düzeyinde Macaristan Başbakanı Viktor Orban Macarların Hun ve Atilla'nın torunu olmaktan gurur duyduğunu ifade etmiştir.⁶³ Fakat 2010 yılında Macar dış politikasında Batı'ya olan güvenin sarsılmasının da TDT gözlemci üyeliği başvurusuyla bağlantısı bulunmaktadır. Neoliberal konsensüsün zayıflaması ve uluslararası ilişkilerde Asya'nın güçlenmesi Macaristan'ın bu politikasını şekillendirmiştir. Bu çerçevede 2010'lu yıllar AB'nin pek çok eksikliğini ortaya koyarken küresel açılımın önemini de vurgulamıştır.

59 Can Demir, "The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power", *Güvenlik Stratejileri Dergisi TDT Özel Sayısı*, V/37, (2020), s. 49-51; Hamza Akengin, "Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme", *MUTAD*, IV/1, (2017), s. 7.

60 Center for Analysis of Economic Reforms and Communication of the Republic of Azerbaijan, "Turkic Economic Outlook", No. 2, January-June 2024, https://ereforms.gov.az/files/te_review/pdf/en/turkic-economic-outlook-2024-january-june-no2_doc_en2.pdf [Erişim tarihi: 01.12.2024].

61 Center for Analysis of Economic Reforms and Communication of the Republic of Azerbaijan, "Turkic Economic Outlook", No. 4, January-December 2023, https://ereforms.gov.az/files/te_review/pdf/en/turkic-economic-outlook-2023-january-december-no4_doc_en1.pdf [Erişim tarihi: 01.12.2024].

62 Can Demir, "The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power", s. 49.

63 Murodjon Mustofaev, "The Organization of Turkic States: A New Approach to Global and Regional Challenges", s. 110.

Viktor Orban hükümetinin politikalarına göre, ekonomik büyümenin sağlanması için dış ticarete özel bir önem verilerek dış ilişkilerin çeşitlendirilmesi şarttır. Bu çeşitlendirmenin yönü Doğu'daki hızlı büyüyen ülkelere doğru olmuştur. Bu nedenle bu politika “Doğu Açılımı” olarak bilinmektedir. Bu açılım sadece AB'nin “her derde deva bir ekonomik çözüm” olduğu inancını sarmamış, aynı zamanda Macar siyasi söyleminde Turancılık olarak adlandırılan ve Macarların Doğu kökenlerini vurgulayan eski bir dış politik-kültürel refleksi de ortaya çıkarmıştır.⁶⁴ Bu dış politik bakış açısına göre 2018'de Macaristan, TDT'ye gözlemci üye olmuştur.⁶⁵

TDT'nin bir diğer güçlü olduğu kısım Türk devletleri arasındaki sorunların çözülmeye, özellikle de Türkiye-Türk devletleri arasındaki ilişkilerde Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk 10 yılı gibi belirsizlik ve şüphe içermemesidir. Örneğin Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki sınır ve enerji sorunları Kasım 2022'de çözülmüştür. Böylelikle iki devlet arasındaki Kempir-Abad (Andican) Barajı'ndan kaynaklanan su ve enerji tedariki sorunu ve 302 km'lik sınır sorunu ortadan kalkmıştır.⁶⁶ Türkistan'daki devletlerin yanı sıra Türkiye'nin bölge devletleriyle ilişkilerinin TDT sonrası daha da geliştiği iddia edilebilir. Bu duruma Türkiye-Özbekistan ilişkileri örnek verilebilir. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında İslam Kerimov'a muhalefet eden Muhammed Salih'in Türkiye'ye kaçması ve Özbekistan'ın taleplerine rağmen Türkiye'nin Salih'i iade etmemesi, bunun üzerine Özbekistan'ın Türkiye'ye yolladığı Özbek öğrencileri geri çağırması, Başbakan olan Necmettin Erbakan'ın İslamcı politikalarının Özbekistan'da tehdit olarak algılanması, Andican olaylarının bastırılış biçiminin Türkiye tarafından kınanması ve 2011 sonrası başlayan “Arap Baharı” olarak yorumlanan Arap halk hareketlerinde Türkiye'nin tavrı üzerine Özbekistan'ın ülkesindeki Türk şirketlerine baskı uygulaması gibi sorunlar yaşanmıştır.⁶⁷ İslam Kerimov'un 2016'da vefat edip yerine Shavkat Mirzoyev'in gelmesi, aynı yıl Türkiye'de darbe girişiminde bulunulması ve Türk dış politikasında milliyetçi söylemin baskın hale gelmesi gibi sebeplerden sonra Türkiye-Özbekistan ilişkileri daha iyi seviyeye gelmeye başlamıştır. Gelişen ilişkiler 2022 yılında iki devlet arasında kapsamlı stratejik iş birliğinin kabul edilmesiyle ileri seviyeye taşınmıştır.⁶⁸ Bu gelişmenin yanı sıra KKTC'nin örgüte gözlemci üye olarak kabul edilmesi de 1990'larda Türk devletleri arasındaki diplomatik süreçlerde şüpheyle karşılaşılan bir durumun daha ortadan kalktığının göstergesidir. TDT'nin güçlü olduğu diğer alanlardan biri TDT'nin kurduğu Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu'nun 9-11 Eylül 2024 tarihinde 34

64 Tamás Peter Baranyi, “Hungary’s Role in the Organization of Turkic States as an Observer State: Limitations and Opportunities”, *Perceptions*, XXVII/1, (2022), s. 126 (121-136).

65 Turkiestates, “Türk Konseyi Hakkında”.

66 INSAMER, “Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki sınır anlaşmasının getirdikleri”, <https://www.insamer.com/tr/ozbekistan-ve-kirgizistan-arasindaki-sinir-anlasmasinin-getirdikleri.html> [Erişim tarihi: 04.12.2024].

67 Medihanur Argalı, *Dengeleme Stratejisi Bağlamında Özbekistan Dış Politikası*, Astana Yayınları, Ankara 2024, s. 107-108.

68 Svante Cornell, “Friends at Last: The Rapid Rise of Türkiye-Uzbekistan Relations”, *Türkiye’s Return to Central Asia and the Caucasus*, ed. Svante E. Cornell, Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Lithuania 2024, s. 74-77; Fatma Aslı Kelkitli, “Uzbekistan’s Foreign Policy Under The Leadership Of Mirzoyoyev: Struggle To Sustain Autonomy”, *MUTAD*, IX/1, (2022), s. 37-38.

harfli ortak Türk alfabesinde uzlaşmış olmalarıdır.⁶⁹ Böylelikle Türk birliği adına Garprıralı'nın ön gördüğü gibi dilde ve fikirde birlik açısından önemli adım atılmıştır.

TDT'nin zayıf olduğu, daha doğrusu TDT'nin işlevselliğini zorlayıcı faktörlerden biri RF, İran ve Çin'in Türkistan coğrafyasındaki politikaları ve Türkiye'nin bölgede artan önemine yönelik dış politik tavrıdır. Daha önce bahsedildiği gibi Türk birliği ve Turancılığın arka planında Türklerin Rusları ve Rus yayılmacılığını tehdit olarak algılaması yatmaktaydı. Zira RF'nin 1993 yılında ilan ettiği, eski Sovyet coğrafyasının RF çıkarları açısından vazgeçilmez olduğu ön kabulüne dayanan "Yakın Çevre" Doktrini de Türkistan coğrafyası dahil olmak üzere eski Sovyet etki alanını kapsamaktadır.⁷⁰ Bu görüşe paralel olarak RF, yakın çevresindeki herhangi bir köklü jeopolitik dönüşüme, çıkarlarının göz ardı edildiği duruma tepki göstermektedir.⁷¹ Rus basınında da TDT'deki Türkiye etkisi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın RF'yi endişelendirmek için bir sebep daha yarattığı şeklinde yorumlanmıştır. Söz konusu haberde bu gelişme RF'nin ortak tarihle bağlı olduğu coğrafyadaki değişime, entegrasyon süreçlerinin etkilerine vurgu yapılmaktadır. Zira 6 Kasım 2024'te düzenlenen TDT Devlet Başkanları Zirvesi'ne Aliyev, Tokayev, Mirziyoyev, Berdymukhamedov ve Zhaparov'un yanı sıra Viktor Orban'ın da katılacağına altı çizilmiş, Türk halkları arasındaki iş birliğinin arttığı vurgulanmıştır. Haberde Türk birliğinin siyasi bir hedef olarak belirlenmediği ama üye devletlerin ifadesiyle bu sürecin başladığı vurgulanmıştır.⁷² Rusların bu endişelerini destekleyen unsurlardan biri özellikle 2016'dan sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkistan kavramını sıklıkla dile getirmesidir. Zira Türkistan kavramı SSCB'nin kuruluşundan bu yana uluslararası alanda resmi düzeyde dile getirilmemiştir. Erdoğan'ın söyleminin dışında dönemin Başbakanı Binali Yıldırım sıklıkla TDT'nin Pantürkist ideallere referans vermediğini söylese de bu söylemden Rusların rahatladığını iddia etmek zordur.⁷³ Rus karar alıcılar Türk birliğine yönelik "Büyük Turan"ın Kafkasya, Türkistan ve RF içindeki Türkler nedeniyle üniter yapıya tehdit olduğunu düşünmektedir.⁷⁴

İran da özellikle İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra daha fazla gündeme gelen Zengezur Koridoru'nun açılma ihtimalinden rahatsızlık duymaktadır. Zengezur koridoru Türkiye ve Türkistan coğrafyasındaki devletleri coğrafi olarak birbirine bağlama potansiyelinin yanı sıra Türkistan coğrafyasındaki enerji kaynaklarının Avrupa'ya aktarılması hususunda da kritik öneme sahiptir. Özellikle RF-Ukrayna Savaşı sonrası oluşan konjonktürde Zengezur koridoru RF ve

69 Meiramgul Kussainova, Anadolu Ajansı, "Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu, 34 harften oluşan Ortak Türk Alfabesi önerisi üzerinde uzlaştı", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-dunyasi-ortak-alfabe-komisyonu-34-harften-olusan-ortak-turk-alfabesi-onerisi-uzerinde-uzlasti/3327364> [Erişim tarihi: 24.11.2024].

70 Murat Jane, *Rusya Federasyonu'nun Trans-Kafkasya Politikasının Analizi: Süreklilik mi Dönüşüm mü?*, Dora Yayıncılık, Bursa 2020, s. 229.

71 *Age.*, s. 446.

72 Piotr Akalov, RIA Novosti, "Erdogan sazdayut yişo adin povid dilya bispakoyitsva Maksviy", <https://ria.ru/20241105/turtsiya-198.182.2130.html> [Erişim tarihi: 30.11.2024].

73 Aktaran Halil Karaveli, "Türkiye and the Organization of Turkic States: A Quest for Pan-Turkism?", *Türkiye's Return to Central Türkiye's Return to Central Asia and the Caucasus*, ed. Svante E. Cornell, Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Lithuania 2024, s. 46.

74 Can Demir, "The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power", s. 61.

İran'ın enerji hatlarına alternatif oluşturma potansiyelini taşımaktadır. Bu durum da TDT'yi bölgesel bir örgüt olarak ön plana çıkaracaktır.⁷⁵ Bu sebepten dolayı İran Zengezur koridoru yerine “Turan koridoru” ya da “NATO koridoru” söylemlerini benimsemekte ve İran basınında Koridor'un RF, Çin ve İran'ı çevrelemek üzere NATO tarafından ortaya atıldığına dair yorumlar yer almaktadır. İran'ın temel endişelerinden biri de Türkiye ve Türkistan coğrafyası arasındaki kesintisiz ulaşımın, İran'ın kuzeyindeki Türkleri etkilemesi olduğu iddia edilebilir.⁷⁶

RF ve İran'ın yanı sıra Çin de Türkistan coğrafyasında çıkarları olan bir diğer büyük güçtür. Altı Kuşak-Yol Girişimi (KYG) koridorundan ikisi Türkistan'dan geçmekte, bu koridorlar Çin'i Avrupa'ya, İran'a ve Batı Asya'ya bağlamaktadır. KYG koridorunun güzergahlarından biri Kazakistan-RF-Belarus-Polonya-Almanya üzerinden Çin ve Batı Avrupa'yı birbirine bağlamaktadır. Son yıllarda Çin, KYG kapsamında 4 Türkistan devletinde (Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan) altyapı geliştirmektedir. Türkistan ve Avrupa'yı birbirine bağlayan demiryolu lojistik rotalarının başlatılması ve otoyolların, petrol ve gaz boru hatlarının, iletim ağlarının ve fiber optik kabloların geliştirilmesiyle Çin'in altyapı yatırımları somuta dönüşmektedir. Türkistan devletleri için altyapı projeleri sadece yatırım değil, aynı zamanda küresel ticarete katılma aracıdır. Hükümetler, öncelikle altyapı projelerine yapılacak yatırımların, denize kıyısı olmayan bölgeyi ekonomik olarak açmasını ve daha fazla küresel ilgi ile daha çeşitli projeleri çekmesini beklemektedir. Asya Kalkınma Bankası'na göre Türkistan'da mevcut altyapı koşulları göz önüne alındığında 2030 yılına kadar altyapı modernizasyonu için yılda 30 milyar doların üzerinde harcama yapılması gerektiğini tahmin etmektedir. Kazakistan Çin için önemli bir enerji kaynağı ortağı iken, Kırgızistan önemli transit yolları sunmakta ve uygun fiyatlı Çin tüketim malları için bölgenin toptan satış pazarı olarak görülmektedir. Kırgızistan, 1000 km'den fazla ortak sınıra sahip olması ve iki devlet arasındaki ticari ilişkilerin köklü olması nedeniyle Çin için çok önemli bir komşudur. KYG kapsamında Kırgızistan'daki projelerden bazıları kuzeydoğudaki Balykchy'den güneydeki Celalabad'a uzanan alternatif Kuzey-Güney arteri, ısı ve elektrik santralinin yenilenmesi ve ülkenin kuzeyi ile güneyini birbirine bağlayacak yeni yüksek gerilim enerji hattıdır. Başka bir ifadeyle 2013 yılından bu yana Türkistan'da başarıyla uygulanan KYG, bölgede ticareti kolaylaştırıp altyapıyı geliştirerek Çin'in Türkistan'daki en büyük yatırımcı olmasını sağlamıştır.⁷⁷

TDT'nin karşı karşıya kaldığı diğer zorluk Türkistan'daki üyelerin RF ve Çin'le olan kurumsal bağları ve üye devletlerin birbirleri arasındaki ticari ilişkilerde başka aktörlerle ilişkilerinin

75 Ali Gök, “Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Zaferinin Yarattığı Fırsatlar”, s. 137.

76 Mehmet Rıza Heyet, QHA, “Dr. Rıza Heyet: İran, Zengezur Koridoru yerine “Turan Koridoru” ifadesini kullanmayı tercih ediyor”, <https://www.qha.com.tr/ozel-haber-roportaj/dr-riza-heyet-iran-zengezur-koridoru-yerine-turan-koridoru-ifadesini-kullanmayi-tercih-ediyor-478126> [Erişim tarihi: 02.12.2024]; Rahim Farzam, İRAM, “İran Neden Zengezur Koridoru'na Karşı?”, <https://iramcenter.org/iran-neden-zengezur-koridoruna-karsi-828> [Erişim tarihi: 01.12.2024].

77 Jildiz Nicharapova, “Belt and Road Initiative's Economic Impact on Central Asia. The Cases of Kazakhstan and Kyrgyzstan”, *The Palgrave Handbook of Globalization with Chinese Characteristics The Case of the Belt and Road Initiative*, ed. Paolo Afonso B. Duarte, Francisco José B. S. Leandro ve Enrique Martínez Galán, Palgrave MacMillan, Singapoure 2023, s. 660-668.

daha yoğun olmasıdır. Örneğin Kazakistan'da Rus azınlığın varlığı, eskisi görel olarak azalsa da hala Rusçanın Kırgızistan ve Kazakistan'daki önemli konumu, Türkistan'dan yaklaşık 10 milyon işçinin RF'de çalışması ve söz konusu işçilerin ana vatana gönderdikleri paranın hala Türkistan'daki devletlerin hane halklarına ekonomik etkilerinin olması, Kazakistan ve Kırgızistan'ın "Rus NATO'su" olarak bilinen Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)'ye ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB)'ne üye olması, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın Çin'in etkin olduğu Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'ne üye olması, Azerbaycan ve Özbekistan'ın RF ile savunma alanından işbirliği yapması söz konusu kurumsal bağlara örnek verilebilir.⁷⁸ Kurumsal bağların yanı sıra ekonomik açıdan da Türkistan'daki devletlerin Çin ve RF başta olmak üzere farklı devletlerle ekonomik ilişkileri kendi aralarındaki ekonomik ilişkilerinden daha yoğundur. Örneğin Çin şu anda Kazakistan'ın Türkistan'daki ana ticaret ortağıdır ve ikili ticaret Kazakistan'ın toplam ticaret hacminin yaklaşık üçte birini (%28.3) oluşturmaktadır. Tarım sektöründe, Kazakistan'ın Çin'e ihracatı 2023 yılında yıllık %84 artış göstermiştir. Ayrıca, Kazakistan'daki Çin yatırımları önemli ölçüde artarak 2023 yılında bir önceki yıla göre %16.4 artışla 1.81 milyar dolara ulaşmıştır. 2005'ten 2023'e kadar Kazakistan'daki Çin yatırımları toplam 25.3 milyar dolar olmuştur.⁷⁹ Kazakistan örneğinin yanı sıra diğer aktörlerin ticari ilişkilerinde de benzer manzara görülebilmektedir. Örneğin 2023 yılı itibarıyla Azerbaycan'ın ticaret ortakları arasında (ithalat) ilk 5 sırayı sırasıyla İtalya, Türkiye, Yunanistan, RF ve Çekya yer almaktadır.⁸⁰ Kırgızistan'ın 2023 yılı itibarıyla ticari ortakları arasında ilk 5 sırayı sırasıyla İsviçre, Kazakistan, RF, Özbekistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) almaktadır.⁸¹ Özbekistan'da ise aynı kriterlere göre ilk 5 sırada İsviçre, RF, Çin, Türkiye ve Kazakistan yer almaktadır.⁸²

Yukarıdaki bilgiler ışığında TDT'nin Türk birliği açısından önemli bir aktör olduğu fakat güçlü yönleri olduğu kadar zayıf yönleri olduğu da anlaşılmaktadır. TDT'nin gerek Asya bölgesel alt sisteminde gerek de uluslararası sistemde önemli bir aktör olabilmesi için 12 Kasım 2021 yılındaki İstanbul Zirvesi'nde "Türk Dünyası 2040 Vizyonu" ilan ve kabul edilmiştir. 2040 yılının uluslararası ilişkilerin psikolojik boyutuna referansla Dandanakan Savaşı'nın 1000. Yıl dönümüne referans verdiği düşünülmektedir.⁸³ 2040 Vizyonu'nda 4 adet iş birliği alanı belirlenmiştir. Bunlar;

78 Can Demir, "The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power", s. 52-54; Eurasian Economic Union, <https://www.eaeunion.org/?lang=en#about-countries> [Erişim tarihi: 01.12.2024].

79 Gao Yingshi, The Astana Times, "China-Kazakhstan Economic Cooperation Paving Way for Next Golden Thirty Years", <https://astanatimes.com/2024/07/china-kazakhstan-economic-cooperation-paving-way-for-next-golden-thirty-years/> [Erişim tarihi: 01.12.2024].

80 UNCTAD, "General Profile: Azerbaijan", <https://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/031/index.html> [Erişim tarihi: 02.12.2024].

81 UNCTAD, "General Profile: Kyrgyzstan", <https://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/417/index.html> [Erişim tarihi: 02.12.2024].

82 UNCTAD, "General Profile: Uzbekistan", <https://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/860/index.html> [Erişim tarihi: 02.12.2024].

83 Barış Özdal, "Türk Dünyası 2040 Vizyonu'nun SWOT Analizi Bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı'nın Geleceği", *III. Manas Forumu: Küresel Siyasette Bölgeselleşmenin Yükselişi ve Türk Devletleri Teşkilatı, 1-3 Kasım 2023*, Kırgızistan-Manas Üniversitesi 2023, s. 5.

siyasi ve güvenlik iş birliği, ekonomik ve sektörel iş birliği, halklar arası iş birliği ve üçüncü taraflarla iş birliğidir. Vizyon’da küresel ve bölgesel sorunların işbirliğiyle aşılması gerektiği, Türk devletleri arasındaki kültürel, ekonomik ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesi gereği, üyelerin egemen eşitliği vurgusu, uluslararası ticarete ulusal para birimlerinin kullanılması, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney güzergahında bölgesel ekonomik yapının oluşturulması, dijital çağın gereklerine uygun küresel bilgi tabanlı entegrasyonun sağlanması, eğitim politikalarının uyumlaştırılması, doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi, Zengezur Koridoru’nun uluslararası ekonomi platformlarında tanıtımının yapılması ve ortak yarar temelinde üçüncü taraflarla işbirliği yapılması gibi hususların altı çizilmiştir.⁸⁴ Türk birliği söylemi yerine iş birliğinin altının çizilmesi, Turan söyleminin ifade edilmeyip Zengezur Koridoru’nun küresel ekonomiye katkı boyutunun öne çıkarılması gibi hususlar TDT’nin supranasyonel bir entegrasyon modelinden ziyade yeni-bölgeselcilğin parçası olduğu izlenimini vermektedir. Zira Kolasi, Akdevelioğlu ve Özen’in vurguladığı üzere yeni-bölgeselcilik çok taraflılığı, hegemonya yerine işbirliğini, çok kutupluluğu, bölgesel dinamiklerin küresel ekonominin gereklerine uyumlaştırıldığı, başka bir ifadeyle bölgeselleşmenin birbiriyle ilişkisinin altını çizmektedir. Ayrıca yeni-bölgeselcilik bölgesel alt sistemlerin kimliklerini de öncelemektedir.⁸⁵

Sonuç

Supranasyonel Avrupa entegrasyon sürecinin başka bölgesel alt sistemlere doğrudan uygulanıp uygulanamayacağı hususuna Eva Boka hem evet hem de hayır cevabını vermiştir. Boka’ya göre söz konusu model doğrudan uygulanamaz çünkü her bölgenin kendine özgü tarihsel ve kültürel geçmişi vardır. Avrupa’nın tarihselliğinin dünyanın kalanıyla aynı olma ihtimali yoktur. Başka bir ifadeyle her bölge kendi “hikayesine ve senaryosu”na göre bir yol izlemelidir. Fakat Avrupa entegrasyonu modernleşme (Batı tipi) paradigmasının bir ürünü olarak ekonomik, ticari, teknik ve finansal olarak başka bölgesel alt sistemlerde uygulanabilir.⁸⁶ Bu çerçevede TDT’nin supranasyonel bir birime dönüşüp dönüşmeyeceğini analiz etmek için Avrupa entegrasyon sürecinin bir sonucu olan AB ile Türk birliği temelinde oluşmuş TDT’nin benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak gerekmektedir.

İki siyasal birimin benzer olduğu hususlar arasında, ortaya çıktıkları konjonktürü söylemek mümkündür. AB’nin temellerini oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve diğer örgütler Avrupa’nın uluslararası sistemdeki gerilemesini durdurmak ve SSCB’nin olası Avrupa yayılmasına karşı kurulmuştur. Türk birliği ve Pantürkizm düşüncesinin temelinde de tarihteki Türk-Rus mücadelesi ve 19. yy. itibarıyla etkileri hissedilen Panslavizmin etkisi vardır. Zira

84 Türk Devletleri Teşkilatı, “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”, <https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-dunyasi-2040-vizyonu> [Erişim tarihi: 29.11.2024].

85 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Klevis Kolasi, Atay Akdevelioğlu ve Çınar Özen, “Bölgesel Düzen Anlayışında Değişim: Hegemonik Bölgeselcilikten Yeni Bölgeselciliğe Geçiş”, *Ankara SBF Dergisi*, LXXVIII/3, (2023), s. 583-604.

86 Eva Boka, “The European Idea of a Supranational Union of Peace”, s. 393-394.

ilk kuşak Türkçülerin gerilemekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak maksadıyla Türkçülüğü savunduğu görülmektedir. İki siyasal birim arasındaki bir diğer benzerlik de kapsayıcılıktır. AB, Avrupalılık kimliği altında Avrupa'yı birleştirmeyi hedeflerken TDT Türklük kimliği altında başta Türkiye ve Türkistan coğrafyası olmak üzere dünya üzerindeki Türk topluluklarını birleştirmeyi hedeflemiştir.

İki siyasal birimin farklılıklarının benzerliklerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Öncelikle Avrupa entegrasyon sürecinin temelinde Avrupa'da kalıcı barışı sağlamak vardır. Bu çerçevede Avrupa entegrasyonu, Avrupalı siyasal birimlerin yüzyıllardır birbirlerine karşı yürüttükleri güç mücadelelerinin sonucudur. TDT'nin kuruluş motivasyonunda Türkistan coğrafyasındaki siyasal birimler arasındaki köklü güç mücadeleleri ve savaşlar bulunmamaktadır. Dolayısıyla TDT barışın sürdürülebilirliğinden ziyade ilişkilerin daha da derinleştirilmesini amaçlamaktadır. Diğer bir fark ise Avrupa entegrasyonunun temelindeki egemenlik devri hususudur. Avrupa entegrasyon süreci Panslavizm, Pancermenizm gibi Avrupa'yı savaşa sürükleyen milliyetçi akımların tasfiyesini ve Pan-Avrupa'yı hedeflemektedir. Başka bir ifadeyle AB, Avrupa'nın jeopolitik teorilerine karşı entegrasyondur. Yani Ratzel'in jeopolitik teorilerinin ve İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası'nın lebensraum stratejisinin yıkıcı etkilerine karşıdır. TDT'nin özellikle 2040 Vizyonu'na bakıldığında ise egemen eşitlik hususunun vurgulandığı görülmektedir. Dolayısıyla ortak Türk kimliği üye devletlerin üst otoriteye egemenliklerini devretmelerini beraberinde getirmeyecektir.

Benzerlik ve farklılıkların yanı sıra TDT'nin supranasyonel bir siyasal birim olması için jeopolitik bozucu girdilerin etkisini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. İkinci Karabağ Savaşı ve sonrasında TDT üyelerinin birbirleri arasındaki ilişkilerin gelişmesi Türk birliği için umut vericidir. Fakat RF, Çin ve İran gibi aktörlerin Türkistan coğrafyasındaki çıkarları, politikaları ve etkilerini de göz önünde bulundurarak hamasetten ziyade reel politığın gerekleriyle hareket etmek gerekmektedir. Zira üye devletlerin de bu yönde bir irade gösterdiklerini iddia etmek güçtür. Bu çerçevede TDT'nin AB tipi supranasyonel bir yapıya bürünmesi kısa ve orta vadede olanaklı gözükmesi de TDT yeni bölgeselciliğin dinamikleri çerçevesinde bölgenin ihtiyaçları ve küresel ekonomik yapının gerçekleri çerçevesinde derinleştirilmiş bir iş birliği mekanizmasına dönüştürülebilir. Dolayısıyla öncelikli ve ilk hedef Türk devletlerinin kültürel temelde kurdukları önceki uluslararası örgütlerden daha kapsamlı ve Türk devletleri arasındaki ilişkileri derinleştiren bir TDT yaratmak olmalıdır.

KAYNAKÇA

Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset, Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara 1976.

Akengin, Hamza, "Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme", *MUTAD*, IV/1, (2017), s. 1-11.

Akgül Açıkmeşe, Sinem, "Uluslararası ilişkiler teorileri ışığında Avrupa bütünleşmesi", *Uluslararası İlişkiler*, I/1, (2004), s. 1-32.

- Argalı Medihanur, *Dengeleme Stratejisi Bağlamında Özbekistan Dış Politikası*, 1. Bs., Astana Yayınları, Ankara 2024.
- Aydın, Mustafa, “Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, C II: 1980-2001, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 366-439.
- Babarinde, Olafemi, “The EU as a Model for the African Union: the Limits of Imitation”, *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, VII/2, (2007), s. 3-12.
- Baranyi, Tamas Peter, “Hungary’s Role in the Organization of Turkic States as an Observer State: Limitations and Opportunities”, *Perceptions*, XXVII/1, (2022), s. 121-136.
- Boka, Eva, “The European Idea of a Supranational Union of Peace”, *Society and Economy*, XXIV/3, (2012), s. 387-397.
- Cornell, Svante, “Friends at Last: The Rapid Rise of Türkiye-Uzbekistan Relations”, *Türkiye’s Return to Central Türkiye’s Return to Central Asia and the Caucasus*, ed. Svante E. Cornell, Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Lithuania 2024, s. 72-83.
- Demir, Can, “The Organization of Turkic States: Implications for the Regional Balance of Power”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi TDT Özel Sayısı*, V/37, (2020), s. 39-71.
- Erkan Aydın, Merve – Yi Liu, “Organization of Turkic States: Diverse Motivations for a Common Aim”, *Siyasal: Journal of Political Sciences*, XXXIII/1, (2024), s. 35-54.
- Ertekin, Orhangazi, “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C 4, ed. Tanıl Bora – Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 345-387.
- Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura*, çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara 1986.
- Gök, Ali, “Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Zaferinin Yarattığı Fırsatlar”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi TDT Özel Sayısı*, V/37, (2020), s. 109-145.
- Gökalp, Ziya, *Genç Kalemler ve Türk Yurdu Yazıları*, haz. Ali Duymaz, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2019.
- _____, *Türkçülüğün Esasları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019.
- _____, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2010.
- Göksu, Günay, “Dünya’da ve Türkiye’de Turancılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C 4, ed. Tanıl Bora – Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 388-408.
- Gönlübol, Mehmet, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, 3. bs., Sevinç Matbaası, Ankara 1975.
- Hasgüler, Mehmet– Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, Nobel Yayınları, Ankara 2005.
- Hobsbawm, Eric, *Millîyetler ve Milliyetçilik: 1780’den Günümüze Program*, Mit, Gerçeklik, 4. bs., çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.
- Jane, Murat, *Rusya Federasyonu’nun Trans-Kafkasya Politikasının Analizi: Süreklilik mi Dönüşüm mü?*, 1. bs., Dora Yayıncılık, Bursa 2020.
- Karaveli, Halil, “Türkiye and the Organization of Turkic States: A Quest for Pan-Turkism?”, *Türkiye’s Return to Central Türkiye’s Return to Central Asia and the Caucasus*, ed. Svante E. Cornell, Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Lithuania 2024, s. 40-48.
- Kelkitli, Fatma Aslı, “Uzbekistan’s Foreign Policy Under the Leadership of Mirzoyoyev: Struggle to Sustain Autonomy”, *MUTAD*, IX/1, (2022), s. 25-43.
- Kiss Lilla Nora, Aida Bektasheva ve Balazs Szabo, “Eurasian Economic Union: in the European Union’s footsteps or on new paths?”, *Przeгляд Europejski*, MMXXI/3, (2021), s. 35-63.

- Kolasi, Klevis, Atay Akdevelioğlu ve Çınar Özen, “Bölgesel Düzen Anlayışında Değişim: Hegemonik Bölgeselcilikten Yeni Bölgeselciliğe Geçiş”, *Ankara SBF Dergisi*, LXXVIII/3, (2023), s. 583-604.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi: Başlangıcından 1917'ye kadar*, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.
- Levent, Sinan, *Japon Turancılığı*, 1. bs. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.
- Limoncuoğlu, Alihan, *The Evolution of Turkish Nationalism Between 1904 and 1980*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Exeter University in Ethnopolitics, Exeter 2015.
- Lindseth, Peter, “Supranational Organizations”, *The Oxford Handbook of International Organizations*, ed. Jacob Katz Cogan, Ian Hurd ve Ian Johnstone, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 152-170.
- Monnet, Jean, “A Ferment of Change”, *Journal of Common Market Studies*, I/3, (1963), s. 203-211.
- Morgan, Glyn, *The Idea of a European Superstate: Public justification and European integration*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2005.
- Mustofaev, Murodjon, “The Organization of Turkic States: A New Approach to Global and Regional Challenges”, *Perceptions*, XXVII/1, (2022), s. 105-120.
- Nicharapova, Jildiz, “Belt and Road Initiative’s Economic Impact on Central Asia. The Cases of Kazakhstan and Kyrgyzstan”, *The Palgrave Handbook of Globalization with Chinese Characteristics The Case of the Belt and Road Initiative*, ed. Paolo Afonso B. Duarte, Francisco José B. S. Leandro ve Enrique Martínez Galán, Palgrave MacMillan, Singapoure 2023, s. 657-670.
- Oba, Ali Engin, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, 1. bs., İmge Yayınları, Ankara 1995.
- Ören, Nizam, *İki Turan: Macaristan ve Türkiye’de Turancılık*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- Özdağ, Ümit, “Türk Milliyetçiliği ve Jeopolitik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C 4, ed. Tanıl Bora – Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 168-178.
- Özdal, Barış– Mehmet Genç, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri*, Aktüel Yayıncılık, İstanbul 2005.
- _____, “Türk Dünyası 2040 Vizyonu’nun SWOT Analizi Bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı’nın Geleceği”, *III. Manas Forumu: Küresel Siyasette Bölgeselleşmenin Yükselişi ve Türk Devletleri Teşkilatı, 1-3 Kasım 2023*, Kırgızistan-Manas Üniversitesi 2023, s. 5-6.
- _____, “Lizbon Reform Andlaşması’nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası’na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, IV/7, (2008), s. 125-161.
- _____, Serhat Erkmen ve Fatma Zeynep Özkurt, “Modern Diplomasinin Gelişiminde Etkili olan Unsurlar”, *Diplomasi Tarihi-I*, 5. bs., ed. Barış Özdal-R. Kutay Karaca, Dora Yayıncılık, Bursa 2022, s. 255-306.
- _____, Öner Akgül, Kader Özlem, Murat Jane ve Ali Servet Öncü, “1. Dünya Savaşı’nın Diplomasinin Gelişimine Etkileri”, *Diplomasi Tarihi-II*, 4. bs., ed. Barış Özdal-R. Kutay Karaca, Dora Yayıncılık, Bursa 2024, s. 3-79.
- _____, Ali Servet Öncü, Mehmet Sait Dilek, Ragıp Kutay Karaca, Kader Özlem ve Sezgin Kaya, “İki Savaş Arası Dönemdeki Olayların Diplomasinin Gelişimine Etkileri”, *Diplomasi Tarihi-II*, 4. bs., ed. Barış Özdal-R. Kutay Karaca, Dora Yayıncılık, Bursa 2024, s. 83-170.
- _____, Murat Jane, Öner Akgül, Kader Özlem ve Sezgin Kaya, “2. Dünya Savaşı’nın Diplomasinin Gelişimine Etkileri”, *Diplomasi Tarihi-II*, 4. bs., ed. Barış Özdal-R. Kutay Karaca, Dora Yayıncılık, Bursa 2024, s. 171-248.
- Reçber, Kamuran, *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, 3. bs., Dora Yayıncılık, Bursa 2018.
- Şahin, Güngör – Medihanur Argalı, “Bölgesel Liderlik Bağlamında Türk Dış Politikasının Jeopolitik Gerçeği: Türk Dünyası”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi TDT Özel Sayısı*, V/37, (2020), s. 5-37.

- _____, “Orta Asya Boyutunda Türkiye-Rusya İlişkileri”, *Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını*, 1. bs., ed. İlyas Topsakal ve Alperen Kürşad Zengin, Nobel Yayıncılık, Ankara 2021, s. 235-251.
- Üstel, Fusun, “Türk Ocakları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C 4, ed. Tanıl Bora – Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 263-268.
- Vega-Canovas, Gustavo, “NAFTA and the EU: Toward Convergence”, *Regional Integration and Democracy: Expanding on the European Experience*, ed. Jeffrey J. Anderson, Rowman & Littlefield Publisher Inc., Maryland 1999, s. 225-260.
- Yesevi, Çağla Gül, “Examining the Organization of Turkic States: A Teacher and Norm-Creator”, *Perceptions*, XXVII/1, (2022), s. 2-25.
- Yeşilot, Okan – Burcu Özdemir, “Türk-Rus İlişkilerinin Geleceği: Rekabet mi İşbirliği mi?”, *MUTAD*, III/2, (2016), s. 55-73.
- _____, Anadolu Ajansı, “Türk askeri 102 yıl sonra yeniden Azerbaycan’da”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-askeri-102-yil-sonra-yeniden-azerbaycanda/2048892> (Erişim tarihi: 01. 11. 2024).
- Yıldız, Osman, “Farklı bir ‘Turan’ Yorumu: Gönül Hanım”, *TÜBAR*, XXXV, (2014), s. 263-281.

Elektronik Kaynaklar

- “Azerbaycan’ın siyasi görünümü”, [https://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-siyasi-gorunumu.tr.mfa#:~:text=Ülkede%2C%2066%20rayon%20\(vilayet\),laik%20ve%20üniter%20bir%20cumhuriyettir.](https://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-siyasi-gorunumu.tr.mfa#:~:text=Ülkede%2C%2066%20rayon%20(vilayet),laik%20ve%20üniter%20bir%20cumhuriyettir.) [Erişim tarihi: 09.02.2025].
- Akalov, Piotr, RIA Novosti, “Erdogan sazdavat yışo adin povıd dilya bispakoyitsva Maksıvy”, <https://ria.ru/20241105/turtsiya-198.182.2130.html> [Erişim tarihi: 30.11.2024].
- Center for Analysis of Economic Reforms and Communication of the Republic of Azerbaijan, “Turkic Economic Outlook”, No. 2, January-June 2024, https://ereforms.gov.az/files/te_review/pdf/en/turkic-economic-outlook-2024-january-june-no2_doc_en2.pdf [Erişim tarihi: 01.12.2024].
- Center for Analysis of Economic Reforms and Communication of the Republic of Azerbaijan, “Turkic Economic Outlook”, No. 4, January-December 2023, https://ereforms.gov.az/files/te_review/pdf/en/turkic-economic-outlook-2023-january-december-no4_doc_en1.pdf [Erişim tarihi: 01.12.2024].
- Eurasian Economic Union, <https://www.eaunion.org/?lang=en#about-countries> [Erişim tarihi: 01.12.2024].
- Farzam, Rahim, İRAM, “İran Neden Zengezur Koridoru’na Karşı?”, <https://iramcenter.org/iran-neden-zengezur-koridoruna-karsi-828> [Erişim tarihi: 01.12.2024].
- Heyet, Mehmet Rıza, QHA, “Dr. Rıza Heyet: İran, Zengezur Koridoru yerine “Turan Koridoru” ifadesini kullanmayı tercih ediyor”, <https://www.qha.com.tr/ozel-haber-roportaj/dr-riza-heyet-iran-zengezur-koridoru-yerine-turan-koridoru-ifadesini-kullanmayi-tercih-ediyor-478126> [Erişim tarihi: 02.12.2024].
- INSAMER, “Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki sınır anlaşmasının getirdikleri”, <https://www.insamer.com/tr/ozbekistan-ve-kirgizistan-arasindaki-sinir-anlasmasinin-getirdikleri.html> [Erişim tarihi: 04.12.2024].
- Kussainova, Meiramgul, Anadolu Ajansı, “Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu, 34 harften oluşan Ortak Türk Alfabesi önerisi üzerinde uzlaştı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-dunyasi-ortak-alfabe-komisyonu-34-harften-olusan-ortak-turk-alfabesi-onerisi-uzerinde-uzlasti/3327364> [Erişim tarihi: 24.11.2024].
- Turkicstates, “Türk Konseyi Hakkında”, <https://turkicstates.org/tr/turk-konseyi-hakkinda> [Erişim tarihi: 01.11.2024].

- Türk Devletleri Teşkilatı, “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”, <https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-dunyasi-2040-vizyonu> [Erişim tarihi: 29.11.2024].
- UNCTAD, “General Profile: Azerbaijan”, <https://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/031/index.html> [Erişim tarihi: 02.12.2024].
- UNCTAD, “General Profile: Kyrgyzstan”, <https://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/417/index.html> [Erişim tarihi: 02.12.2024].
- UNCTAD, “General Profile: Uzbekistan”, <https://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/860/index.html> [Erişim tarihi: 02.12.2024].
- Yingshi, Gao, The Astana Times, “China-Kazakhstan Economic Cooperation Paving Way for Next Golden Thirty Years”, <https://astanatimes.com/2024/07/china-kazakhstan-economic-cooperation-paving-way-for-next-golden-thirty-years/> [Erişim tarihi: 01.12.2024].

CAN THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES BE A SUPRANATIONAL ACTOR?: AN ASSESSMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF TURKIC UNION APPROACHES

Murat JANE*

The 1648 Peace Treaties of Westphalia are widely regarded by scholars of international relations as marking the genesis of modern international relations and the modern state as the sovereign political unit, the principal and indispensable actor in these relations. From the 19th century onwards, states began to establish cooperative mechanisms to address shared challenges within the regional subsystem and the international system, thereby giving rise to the first examples of international organisations in the modern sense. However, the process of international organisations becoming international legal persons separate from states commenced in the 20th century, with the establishment of the League of Nations (League of Nations) and the United Nations (UN) as the first international organisations based on the establishment and sustainability of peace. In other words, international organisations began to be accepted as actors of international relations in the 20th century. The European integration process has created a unique integration model by taking international organisations to the supranational level. The European integration process, which was formed on the basis of Europeanness, has been compared with initiatives in different regional subsystems with its unique structure, and the issue of whether the European integration model can be applied to other regions has been discussed in the international relations literature. The paper discusses whether OTS can be one of these initiatives. The central argument of our study is that the OTS possesses the cultural, economic and political potential to foster Turkic unity. However, we posit that the supranationalisation of the OTS integration model appears improbable in the short and medium term. To substantiate our argument, we delineate the parallels and divergences between the EU and the OTS. A salient parallel between the two political entities is their emergence from a similar conjuncture. The ECSC and other organisations that constitute the foundations of the EU were established to halt the decline of Europe in the international system and to counter the potential expansion of the USSR. The concept of Turkish unity and Panturkism is rooted in

---

* Asst. Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, İstanbul/Türkiye, muratjane@aydin.edu.tr; ORCID: 0000-0002-2409-131X

the historical Turkish-Russian struggle and Pan Slavism, the effects of which were evident from the 19th century onwards. It is evident that the first generation of Turkists advocated Turkism as a means of saving the declining Ottoman Empire. A further point of congruence between the two political entities pertains to inclusivity; while the EU aspires to unify Europe under the banner of Europeanism, the OTS seeks to unite Turkic communities worldwide, particularly Turkey and Turkestan, under the umbrella of Turkism. Nevertheless, the disparities between the two political entities appear to exceed their commonalities. Primarily, the European integration process is predicated on the establishment of lasting peace in Europe. This process has been shaped by the ongoing power struggles between European political entities for centuries. In contrast, the establishment of the OTS was not driven by deep-rooted power struggles and wars within the Turkestan region. Consequently, the OTS's primary objective is not to maintain peace, but rather to strengthen relations. Another notable difference is the transfer of sovereignty in the context of European integration. The European integration process aims to extinguish nationalist movements such as Pan Slavism and Pan-Germanism that led Europe into war and Pan-Europeanism. In other words, against the geopolitical theories of Europe, and thus against the destructive effects of Ratzel's geopolitical theories and the Lebensraum strategy of Nazi Germany in the Second World War. The OTS's Vision 2040 particularly emphasises sovereign equality. Therefore, the establishment of a common Turkic identity will not entail member states ceding their sovereignty to a higher authority. In addition to these similarities and differences, it is difficult to claim that the member states have demonstrated a will in this direction. While the prospect of the OTS adopting an EU-type supranational structure in the short or medium term appears unfeasible, there is a possibility for the OTS to evolve into a deepened cooperation mechanism within the context of the region's needs and the global economic structure's evolving dynamics, as characterised by new regionalism. Consequently, the primary objective should be to establish an OTS that surpasses the scope of previous international organisations founded by the Turkic states on cultural foundations, thereby fostering enhanced relations between the Turkic states.